

Valerij Mokienko, Alfréd Wurm, Česko-ruský frazeologický slovník

(Olomouc 2002)

Janez Keber

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljen primerjalni češko-ruski frazeološki slovar avtorjev Valerija Mokienka (ruski del) in Alfreda Wurma (češki del). Slovar ima okrog 9000 abecedno urejenih čeških frazeoloških enot in obsega 659 strani. Zasnoval ga je Alfred Wurm v 50. letih 20. stoletja.

Valerij Mokienko, Alfréd Wurm, *The Czech-Russian Phraseological Dictionary* (Olomouc 2002)

ABSTRACT: The article presents the comparative phraseological dictionary of Czech and Russian by Valerij Mokienko (the Russian part) and Alfred Wurm (the Czech part). The dictionary comprises about 9,000 Czech phraseological entries listed in alphabetical order on 659 pages. The concept by Alfred Wurm dates back to the 1950's.

V prispevku bom na kratko predstavil primerjalni češko-ruski frazeološki slovar avtorjev Valerija Mokienka (ruski del) in Alfreda Wurma (češki del).¹ Slovar vsebuje okrog 9000 abecedno urejenih čeških frazeoloških enot in obsega 659 strani. Zasnoval ga je Alfred Wurm v 50. letih 20. stoletja. Ta je imel najprej namen zbrati bogat češki frazeološki fond in ga opremiti najprej z ruskimi, potem pa še z nemškimi in slovaškimi ustrezniki. Sredi za enega raziskovalca tako obsežno zastavljenega dela je prof. A. Wurm umrl. Njegovo delo je nadaljeval profesor leningrajske univerze V. Mokienko, s katerim sta sicer sodelovala že za njegovega življenja. Kartoteko A. Wurma, ki je temeljila predvsem na pogovornem jeziku, je V. Mokienko dopolnil z gradivom iz leposlovja in publicistike. Osnovna kartotečna baza slovarja, ki so jo v 30 letih zbrali oba avtorja in njuni učenci, šteje v celoti več kot 250.000 listkov. Tako je npr. v njih izbor izpisov iz del več kot 400 čeških pisateljev 19. – 20. stoletja. Pri delu za slovar je torej sodeloval velik kolektiv sodelavcev – Mokienkovih ruskih in tujih študentov ter recenzentov, urednikov in drugih. Slovar izhaja iz leksikografske tradicije dvojezične frazeologije, a je obogaten z novim pristopom, tj. z ideografskim navajanjem analognih sopomenk, s čimer se razlikuje od že izdanih frazeoloških slovarjev. Na žalost je bilo zaradi velikega obsega in

¹ Po podatkih iz predgovorov obstaja že *Rusko-český slovník frazeologický* avtorice M. Matinkove, ki je izšel leta 1963 v Pragi.

zaradi različnih ekstraleksikografskih vzrokov iz rokopisne verzije v končni izdaji izločeno vse ilustrativno (citatno) gradivo iz del čeških pisateljev 19. – 20. stoletja. To predstavlja vsaj 70 % vsega korpusa, ki je bistveno pripomogel k zelo dognani obdelavi slovarskih člankov. S tem ilustrativnim gradivom bi slovar obsegal okrog 2000 strani. Za primerjavo naj navedem, da ima Francosko-ruski frazeološki slovar iz leta 1963 s francoskimi citati in ruskimi prevodi ob sicer precej večjem formatu 1111 strani, na katerih je 35.000 frazeoloških iztočnic.²

Kot je poudarjeno v predgovorih, je obravnavani slovar namenjen vsem, ki berejo in prevajajo češka književna dela, ki se učijo češkega jezika ali ga raziskujejo. Zelo koristen bo tudi za vse, ki se ukvarjajo s primerjalno frazeologijo več jezikov. V ta namen, tj. za iskanje čeških in ruskih frazeoloških ustreznikov slovenskim v *Frazeološkem slovarju slovenskega jezika*, mi je ta slovar po 13. mednarodnem slavističnem kongresu v Ljubljani leta 2003 podaril njegov soavtor V. Mokienko. Lahko povem, da podarjeni slovar odlično služi svojemu namenu.

Po tem uvodu, za katerega sem bistvene podatke našel v krajšem češkem (str. 5) in daljšem ruskem predgovoru (str. 7–11), bom na kratko opisal zgradbo Češko-ruskega frazeološkega slovarja. Struktura slovarja je zelo pregledno in z obarvanimi zgledi dvakrat pojasnjena na dveh prvih in dveh zadnjih platničnih straneh (tako da je vseeno, ali odpremo slovar spredaj ali zadaj), in to v naslednjih poglavjih (ruski frazemi so zaradi poenostavitve tiska prečrkovani, geselske besede in frazemi pa so namesto obarvanosti podčrtani):

GESLA

Geselske besede so zapisane z velikimi krepkimi črkami in razporejene abecedno, npr. **ABECEDA**, **ABRAHAM**, **ABRAHAMŮV**, **ADAM**, **ADAMŮV**.

RAZPOREDITEV FRAZEMOV

Frazemi so razvrščeni pod geselsko besedo. Kot geselska beseda nastopa ena od polnopomenskih sestavin izraza, najpogosteje samostalnik, npr. pod **ADRESA** frazem být na nesprávné adrese, **BABINSKÝ** koukat jako Babinský.

Če ima geselska beseda večje število frazemov, so ti razvrščeni abecedno po končnici geselske besede, npr. má plné ruce práce, ruka osudu, bránit se rukama nohama, mávnout rukou, zobe z ruký.

Frazemi, v katerih je geselska beseda pridevnik, se razvrščajo po abecedi samostalnikov, npr. **DLOUHÝ**: dlouhý jako Lovosice, jak je rok dlouhý.

SKLICEVALNA GESLA

Pri vsaki sestavini frazema (razen pri glavni) je kazalka z navedbo številke glavnega gesla, npr. **BLESK**: hromy a bleski v. H = 476; **ČERVENÝ**: červený jako pivoňka v. P = 360.

² Glej V. G. Gak, I. A. Kunina, I. P. Lalaev, N. A. Movšovič, Ja. I. Recker, O. A. Hortik, Francuzsko-ruskij frazeologičeskij slovar', Moskva 1963.

RUSKI EKVIVALENTI (= USTREZNIKI)

Navadno je navedenih več ruskih ustreznikov, a tako, da je na prvem mestu frazem, ki najbolj ustreza češkemu geselskemu izrazu, npr. má *čeho* plná ústa – u nego s jazyka ne shodit *čto*; u nego vse vremja na jazyke *čto*; on tol'ko i govorit, *čto o čem*.

DOBESEDNI PREVOD

Pri frazemih, ki nimajo pravih frazeoloških ekvivalentov, je naveden dobesedni prevod, npr. nosit sovy do Atén – vozit drova v les <dosl. nosit' sov v Afiny>.

STILNA OZNAČENOST

Podatki o stilni označenosti frazemov so navedeni v češčini s kurzivo, npr. den brannosti *žert*. – den' vydači zarplaty.

NAGLAS

Naglas v ruskih besedah je označen s podčrtanjem naglašene samoglasnika, npr. je mu do breku – on čut' ne plačet.

OBLIKA FRAZEMA

Geselski frazem je praviloma naveden v svoji nevtralni obliki (tj. v imenovalniku, nedoločniku v dovršni in nedovršni obliki ipd.); kjer je ni, jo nadomešča njegova najbolj uporabljana oblika, npr. objevit/objeovat Ameriku; tahá to za uši.

SISTEMSKI ODNOSI FRAZEMOV

Homonimni frazemi se navajajo kot samostojna gesla in se razlikujejo po nadpisani številki, npr. měnit barvu¹ – blednet' i krasnet'; menjat'sja v lice in měnit barvu² – menjat' svoi ubeždenija; perekrašivatsja.

Večpomenski izrazi se navajajo pod enako številko in se označujejo s številkami ^{1,2} itd., npr. vymknout se *komu* z rukou – ¹ otbit'sja *u kogo* iz ruk; ² vyjti *u kogo* iz-pod kontrolja.

Frazeološke sopomenke, leksikalne, strukturnogramatične in pomenske analogije se uvajajo z oznako *Srov.* Geselska beseda je označena s krepko pisavo, npr. starý jako Abrahám *Srov.* pamatuje **Abraháma**.

Protipomenke (antonimi) so uvrščene za sopomenkami in analogijami z oznako *Srov. antonymické*, npr. malovat *co rúžovými* barvami, *též* v rúžovéh barvách ... *Srov. antonymické* malovat *co černými* barvami.

Frazeološke variante se razlikujejo grafično. Variante geselske besede uvaja oznaka *též*, npr. nastrčená figura, *též* osoba.

Leksikalne variante sestavin frazema so navedene v okroglem oklepaju, npr. zdvihnout/zdvihat (*zvednout/zvedat*) rukavici.

³ Gl. A. K. Biriš, V. M. Mokienko, L. I. Stepanova, Slovar' ruskoj frazeologii, Istoriko – etimologičeskij spravočnik, Sankt-Peterburg 1998.

Razširjajoče sestavine so navedene v oglatih oklepajih, npr. cítit se jako rybička [ve vodě].

NAVODILA ZA UPORABO

Za že omenjenima češkim in ruskim predgovorom sledijo podrobna navodila za uporabo slovarja (str. 12–19). V njih je bolj izčrpno in z več zgladi opisano to, kar bralec na kratko izve na platničnih straneh, zato jih je za uspešno rabo slovarja vredno prebrati. Zanimiva so tudi za raziskovalce primerjalne, kontrastivne frazeologije, saj odražajo bogato poznavanje večjezične frazeologije ter njenega podajanja in razlaganja v frazeoloških slovarjih. Seveda pa je za raziskovalca frazeologije najbolj zanimivo listanje po slovarskem delu, v katerem se spoznava s konkretnimi frazemi v dveh jezikih.

SLOVARSKI DEL

Ta del (str. 21–659) vsebuje češke frazeme, tiskane dvokolonsko po abecednem redu njihovih polnopolnomskih sestavin. Zelo opazna je oštevilčenost geselskih frazemov v okviru posamezne črke. Ti vsebujejo ruski ekvivalent in vse, kar je predvideno v že obravnavani strukturi slovarja. Tako je npr. pri črki A 105 oštevilčenih frazemov, pri črki B 576, D 531, K 790, P 832, S 659, V 439, Z 311, Ž 137. Oštevilčenost omogoča hitro iskanje oštevilčenih frazemov, zlasti pri geselskih besedah z velikim številom frazemov. Nanje nas usmerjajo sklicevalni frazemi. Tako pri pridevniški iztočnici ČERVENÝ najdemo tudi naslednje sklicevalne frazeme z vzorcem **červený jako...**, tj. **rdeč kot...**: **červený jako cihla** v. C = 109; **červený jako jabličko**, v. J = 5; **červený jako krev** v. K = 548; **červený jako krocan** v. K = 627; **červený jako oheň** v. O = 68; **červený jako pivoňka** v. P = 360; **červený jako rak** v. R = 21. Oštevilčevanje frazemov v dvojezičnih frazeoloških slovarjih ni novost. Najdemo ga npr. v že omenjenem Francosko-ruskem frazeološkem slovarju (gl. op. 2).

V nadaljevanju bom ob pritegnitvi slovenskih frazemov navedel nekaj čeških in ruskih ustreznikov, ki so predstavnostno enaki ali različni. Glede na to, da gre za zahodni, južni in vzhodni slovanski jezik, so lahko take primerjave zelo zanimive. Z njimi se sicer srečujem pri svojem vsakodnevnem pisanju *Frazeološkega slovarja slovenskega jezika*.

Češkemu **je v [pěkné] kaši** ustrežata rusko **on popal (vlip) v istoriju** in slovensko **je v [lepi] kaši**. V slovarju je s kazalko *Srov.* navedena še analogna češka sopomenka **je v [pěkné] bryndě**, kateri ustrežata slovenski **je v godlji** in **je v zosu**. V tem primeru se predstavnostno razlikuje ruski ustreznik, ki ga razlagajo kot kalk iz nemškega *der Geschichte angehören* (dobesedno: 'pripadati zgodovini'), prvotno 'priti v letopis zgodovinskih dogodkov' z verjetno negativno konotacijo (gl. Slovar' ruskoj frazeologii, 236³).

Češkemu **dělat si (tropit si) kašpary, též kašpárky, kašprlata** z *koho, čeho* ustrežata rusko **delat' (vystavljat') durakom** itd. ter slovensko **delati se norca iz koga**. V tem primeru sta si bližja ruski in slovenski frazem, medtem ko češke sestavine **kašpary, kašpárky, kašprlata** kažejo na izposojajo iz nemščine, v kateri je ime **Kasper**, tj. **Gašper**, posplošeno v oznako za komično figuro (prim. ime za nemško

lutkovno gledališče **Kasperltheater**). V slovenščini mu ustreza **pavliha**, ki ga je uvedel Fran Levstik s satiričnim listom *Pavliha*. Je tudi sestavina sopomenskega frazema **imeti koga za pavliho** 'norčevati se iz koga', njegova različica **pavluha** pa je v reklu **pavluha nima sluha, dokler mu hrbta ne nabuha** v pomenu 'kdor noče slišati, bo pa čutil'.

Češkemu **posadit (hodit) komu červeného kohouta [na střechnu]** ustrežata rusko **pustit' komu krasnogo petuha [na kryšu]** in slovensko **spustiti (posaditi) komu (rdečega) petelina na streho** 'zažgati komu hišo'. Izraz **rdeči (ognjeni) petelin** v pomenu 'ogenj, požar', v nemščini **der rote Hahn**, temelji na simboliki petelina, o čemer govori med drugim naslednji citat: Zaradi žarjave barve in leskečega očesa so ga (= petelina) že od nekdaj jemali za simbol plamena in prav zato rekajo, kedar gori: Petelin pleše po strehi (J. Ogrinec, *Obrazi iz narave*, SG 1868, 96). O drugih poskusih razlage gl. *Slovar' ruskoj frazeologii*, 443.

Češkemu **od kolébky až do hrobu** ustrežata rusko **ot kolybeli do mogily** in slovensko **od zibelke do groba** 'od rojstva do smrti, vse življenje'.

Češkemu **házet/hodit (zahazovat/zahodit) flintu do žita; seknout flintou do žita** ustrežata rusko **skladyvat'/složit' oružie** itd. ter slovensko **vreči puško v koruzo**. Sestavina **flinta** v češkem jeziku (enako slovaškem) kaže na nemško **die Flinte ins Korn werfen**, medtem ko sestavina **puška** v slovenščini (in hrvaščini) to povezavo zabrisuje. Ruski frazem ne vsebuje cilja, kamor se odvrže orožje, medtem ko ustrezno srbsko **baciti koplje u trnje (ledinu)** kaže na starejše stanje, ki je že v latinskem **hastam abicere**, tj. 'odvreči kopje', preneseno 'vse izgubiti' (pri Ciceru) in **clavum abicere**, tj. 'izpustiti krmilo'.

Češkemu **dělat (činit)/udělat z komára velblouda (vola, slona zř.)** ustrezajo rusko **delat'/sdelat' iz muhi slona; delat'/sdelat' iz gorošinki goru zř. (iz kapli okean zř.)** ter slovensko **delati (narediti) iz muhe slona**. Izbor sestavin, ki označujejo velike živali, je različen v češčini, medtem ko je v ruskem in slovenskem jeziku **slon**. Slednji je tudi v češčini, a se uporablja redko. Manj ustrezni ruski ustrezniki nimajo sestavin z živalskimi poimenovanji. O menjavanju živalskih poimenovanj v sestavi sopomenskih frazemov gl. J. Keber, *Živali v prispodobah II*, 1998, poglavje Zamenljivost živalskih nazivov v frazeologemih, 358–370, in Raziskovanje slovenske frazeologije: živalski nazivi v frazeologemih, *Jezikoslovni zapiski* 1998, št. 4, 99–112.

S tem končujem svoje kratko listanje po Češko-ruskem frazeološkem slovarju avtorjev V. Mokienka in Alfreda Wurma. Ob tem bi poudaril zlasti njegovo vsebinsko in tehnično dognanost ter obseg. Slednje velja predvsem za obsežno gradivno bazo, na osnovi katere je bil izdelan. Kljub obžalovanju, da je bilo na koncu izločeno bogato češko ponazarjalno gradivo, za katero lahko upamo, da bo uporabljeno pri kakem drugem citatnem frazeološkem slovarju, ugotavljam, da imamo uporabniki na razpolago še eno odlično delo češke in ruske frazeologije, za katero zaslužita priznanje oba avtorja s sodelavci.